

เส้นทางเดินของคำว่า "อารยธรรม" และ "วัฒนธรรม"

ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ ความคิดตะวันตก*

กาญจนา แก้วเทพ
คณะนิเทศศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ก่อนจะถึงตะวันตก

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอันหนึ่งเกิดขึ้นในสังคมไทยคือ การแผ่ขยายของจิตสำนึกเรื่องวัฒนธรรม-อารยธรรม (ในตอนนี้จะใช้คำทั้งสองคำนี้ในความหมายที่เท่ากันไปก่อน) ในระดับกว้างของสังคม เริ่มตั้งแต่จุดที่มองเห็นง่ายที่สุดคือองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรที่นำเสนอแนวการพัฒนาด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก สำหรับในภาครัฐบาลก็มีการเคลื่อนไหวดำเนินงานของบรรดาหน่วยงานประเภทวัฒนธรรมที่คึกคักขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับแต่ก่อน มีการก่อตั้งและก่อตั้งของบรรดาศูนย์วัฒนธรรมในตลาดสินค้า มีการรื้อฟื้นของเก่าของไทยมาทำขายขึ้นใหม่ มีการจัดงานให้รางวัลแก่ผู้เป็นแหล่งผลิตอารยธรรม-วัฒนธรรมไทย ทั้งเพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ตัวศิลปิน และเพื่อให้สังคมทั่วไปเกิดการตระหนักเห็นคุณค่าและยอมรับ หรือแม้แต่ในงานผลิตของบรรดาสื่อสมัยใหม่เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ก็ได้สอดแทรกความสำคัญของมิติวัฒนธรรม-อารยธรรมไทยอย่างเพิ่มสัดส่วนมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นต้น ในที่นี้เราจะขอทำท่าไร้เคียงสาด้วยการมองข้ามปัจจัยหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังความสนใจของคนแต่ละกลุ่มในการรื้อฟื้นวัฒนธรรม-อารยธรรมไทยให้เฟื่องฟูขึ้นมาว่า มีรากเหง้าหรือมีผลประโยชน์อะไรเกี่ยวข้องไปไว้ก่อน

ความสำนึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมในระดับกว้างที่กล่าวมานั้น อาจจะนับได้ว่าเป็นเคลื่อนจุดที่สอง หากเรานับว่า เหตุการณ์ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ซึ่งเป็นผู้บงการให้กระแสนวัฒนธรรม-อารยธรรมซัดสาดเข้าสู่เข้าสู่ฝั่งสังคมนั้น จะถือว่าเป็นคลื่นจุดแรก

สำหรับยุคปัจจุบันนี้ ในขณะที่ความเป็นจริงในสังคมเป็นเช่นนั้น ความเป็นจริงในแวดวงการศึกษา ทั้งในระดับมหาวิทยาลัยไล่เรื่อยไปจนถึงระดับประถมมัธยม ต่างก็ได้ประสบเสี่ยงสอดคล้องไปกับความตื่นตัวในสังคมดังกล่าว หลักฐานยืนยันประการหนึ่งก็คือ การจัดหลักสูตรให้มิวิชาประเภท "วัฒนธรรมไทย-อารยธรรมไทย" (ที่กล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าเพิ่งจะเกิดวิชาพวกนี้ในยุคสมัยนิยมทางวัฒนธรรมกำลังเฟื่องฟู เพราะในบางมหาวิทยาลัยก็ได้จัดสอนวิชาเหล่านี้

* วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 5 ฉบับที่ 1, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (มิ.ย. 2530).

นามนมาแล้ว เพียงแต่หมายความว่า ในปัจจุบันนี้ปริมาณของวิชาประเภทนี้ในเกือบจะทุกมหาวิทยาลัยจะมีจำนวนมากจนเป็นที่สังเกตเห็นได้ชัด)

เมื่อพลิกดูตำราที่เขียนกับวิชาประเภทไทยศึกษา อารยธรรมไทย วัฒนธรรมไทย เราจะเห็นรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนา วรรณคดี ศิลปะ ฯลฯ จากเนื้อหาเหล่านี้ก็ชวนให้คิดหลังจากอ่านเนื้อหาเหล่านี้จบแล้วจะเกิดอะไรขึ้นกับผู้เรียน หากเราเปรียบเทียบว่าอารยธรรมวัฒนธรรมเป็นเหมือนกับน้ำ ส่วนคนไทยเรานั้นเหมือนกับปลา การเรียนวิชาเหล่านี้ก็เหมือนกับการตั้งคำถามว่า ทำไมจึงต้องสอนปลาให้รู้จักว่าน้ำเป็นอย่างไร สอนแล้วปลาจะได้ความรู้สักอะไรต่อน้ำ ส่วนไหนของน้ำที่ปลาได้รู้จักจากตำราเหล่านี้ ในเมื่อปลานั้นก็ว่ายอยู่ในน้ำแล้ว ทำไมจึงต้องเอาปลานั้นมาสอนให้รู้จักน้ำอย่างเป็นระบบระเบียบ ฯลฯ ท่ามกลางบรรดาคำถามเหล่านี้ สิ่งที่คุณเขียนสนใจมากที่สุดก็คือ วิธีคิดที่ว่า การจะเอาความรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม-อารยธรรมมาทำการสอนให้เป็นระบบระเบียบในแวดวงของรั้วการศึกษานั้นก่อตัวเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

อันเนื่องมาจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า แนวคิดเรื่องวิธีการจัดการศึกษาให้เป็นแบบสมัยใหม่ที่เรากำลังเห็นกันอยู่นั้น เป็นแนวคิดที่นำมาจากตะวันตก ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่า แนวคิดที่จะสนใจนำเอามิติของวัฒนธรรมและอารยธรรมมาจัดสอนในลักษณะวิชาหนึ่งในสถาบันนั้น ก็น่าจะได้แบบอย่างมาจากภายนอกสังคมไทยเช่นกัน ดังนั้น วิธีหนึ่งจะตอบคำถามข้างต้นนั้นอาจจะทำได้ด้วยรายการ "ตามไปดู" ที่ค้นต่อความเป็นมาของวิธีคิดดังกล่าวในโลกอารยธรรมว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทักษะที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นเพียงคำตอบหนึ่งเท่านั้น และย่อมไม่ใช่คำตอบเดียวอย่างแน่นอน

ฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ฝรั่งเศสมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองอย่างถอนรากถอนโคนและพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสถานภาพความเป็นจริงส่งผลสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างความคิด (mentalité) ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนที่สุดคือการเปลี่ยนแปลงในถ้อยคำ คำศัพท์ที่ใช้ ตัวอย่างเช่น การใช้คำเรียกผู้ที่มีฐานะศักดิ์กว่าว่า Monseigneur (my lord) กลายเป็นสิ่งต้องห้าม และมีการนำเอาคำใหม่มาใช้เรียกสรรพนามที่บ่งบอกถึงความเท่าเทียมกันทางด้านสถานภาพสังคม คือคำว่า citoyen (citizen) ในยุคนั้นเกิดคำภาษาฝรั่งเศสใหม่ๆ ขึ้นหลายคำ แต่ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปศัพท์หรือนำมาใช้ในความหมายใหม่ (เหมือนอย่างเช่นภาษาไทยปัจจุบันมีการใช้คำว่า "หน้าแตก" ในความหมายนามธรรม เป็นต้น) บรรดาคำใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมานี้ บางกลุ่มคำมีลักษณะร่วมที่มองเห็นได้คือ เป็นการนำเอาคำเก่ามาลงท้ายด้วย -iser เช่น contraliser, federaliser, municipaliser, naturaliser, utiliser, etc. รากศัพท์ของคำเหล่านี้ แต่เดิมเป็นคำนาม เมื่อเติม -iser เข้าไปทำให้กลายเป็นคำกริยา ส่งความหมายถึง "การ

กระทำ" และเมื่อเป็นการกระทำก็ต้องเป็นกระทำต่อวัตถุชิ้นใดชิ้นหนึ่ง ดังนั้น บรรดาคำกริยาเหล่านี้จึงหมายถึงการกระทำที่มีเป้าหมายจะเปลี่ยนแปลงวัตถุที่ระบุอยู่ในคำานั้น เช่น federaliser การทำให้เป็นสหพันธรัฐ municipaliser การทำให้เป็นเทศบาล naturaliser การทำให้เป็นธรรมชาติ การกระทำที่มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงนี้มีใช้การเปลี่ยนแปลงอย่างเดาสุ่มไร้หลักการ หากแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเข็มมุ่งอันรู้ผลสุดท้ายอย่างแน่นอน เป้าหมายสุดท้ายก็คือ พยายามผลักดันสรรพสิ่งทั้งหลาย (ทั้งวัตถุ การกระทำ และความคิด) ให้ยกระดับขึ้นมาสู่มาตรฐานอันหนึ่งที่ตั้งเอาไว้

แนวความคิดดังกล่าวนั้นถือได้ว่าเป็นโครงสร้างความคิดแบบใหม่ของชาวฝรั่งเศส คริสต์ศตวรรษที่ 18 ทั้งนี้เพราะก่อนหน้านี้ความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งต่างๆให้เป็นไปตามเจตจำนงที่ตนตั้งมาตรฐานเอาไว้ มิใช่ความคิดหลักในสังคม โครงสร้างความคิดแบบเก่าที่เป็นหลักอยู่ได้แก่ความเชื่อที่ว่า อำนาจที่จะควบคุมเปลี่ยนแปลงสิ่งทั้งหลายมิได้อาศัยอยู่ในตัวมนุษย์ แน่แน่นอนว่ารากเหง้าของความคิดแบบใหม่นี้ก่อตัวมาจากการสังสมความรู้ในสาขาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น Physics ความรู้ดังกล่าวเอื้ออำนวยเงื่อนไขให้สามารถควบคุมวัตถุต่างๆได้ และพลอยขยายขอบเขตมาทำให้นักปราชญ์กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า แม้แต่การควบคุมชีวิตสังคม และชีวิตมนุษย์นั้นก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ดังเช่น ชื่อหนังสือของ Auguste Comte ที่ตั้งเลียนแบบวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติว่า Social Physics (หมายถึงวิชาสังคมวิทยาในปัจจุบัน) ก็คือวิชาการวางแผนสังคมให้เปลี่ยนแปลงไปตามเป้าหมายที่ต้องการ แนวความคิดใหม่นี้รุนแรงมากโดยเฉพาะในแวดวงของบรรดานักปราชญ์ (Savant)ทั้งหลาย

ในท่ามกลางคำที่ลงท้ายด้วย "iser"ทั้งหลาย คำว่า civiliser(to civilise) ก็เป็นคำกริยาสมัยใหม่คำหนึ่ง L. Febvre นักประวัติศาสตร์สำนัก Annales กล่าวว่าคำว่าการแพร่หลายของคำนี้มีได้จำกัดอยู่เฉพาะในฝรั่งเศสเท่านั้น แต่ยังขยายไปสู่ที่อื่นๆด้วย และนอกเหนือจากคำกริยาแล้ว คำประเภทอื่นๆที่รวมอยู่ในกลุ่มคำนี้ เช่น คำที่ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ เช่น civilise (civilised) ก็เริ่มถูกนำมาใช้ ทั้งๆที่คำนามว่า civilisation นั้นได้เกิดมาก่อนหน้านั้น 2-3 ทศวรรษมาแล้ว

ปรากฏการณ์ที่มีการนำเอาคำว่า civiliser มาแทนการใช้คำว่า civilisation นั้น สื่อแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงบางประการในโครงสร้างความคิดของนักปราชญ์และนักการเมืองฝรั่งเศสในยุคนั้น นั่นคือ พวกเขามีความเห็นว่างานของพวกเขาไม่ใช่การนั่งคิดถึงและพรรณนาโลกอย่างที่เป็นอยู่เท่านั้น (ซึ่งเขาจะใช้คำว่า "civilisation") หากแต่จะต้องลงมือทำโลกให้เป็นอย่างที่เขาควรจะเป็น (ซึ่งเขาจะต้องใช้คำว่า "civiliser") สิ่งที่เขาต้องการไม่ใช่เพียงแต่รู้ว่า ความศิวิไลซ์เป็นอะไรเท่านั้น หากแต่ยังต้องการ "ความคิดที่จะทำอะไรให้เกิดความศิวิไลซ์" ด้วย

สมมติฐานที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังกรอบความคิดดังกล่าวมีอยู่หลายประการ ประการแรกก็คือความศิวิไลซ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ก่อนแล้วในอดีต (อันนี้เป็นความหมายแบบปัจจุบันที่เราเข้าใจกัน เช่นชาติไทยเป็นชาติที่มีอารยธรรมมาแต่ครั้งโบราณ) ความศิวิไลซ์เป็นสภาวะที่จะเกิดขึ้นมาทีหลังหลังจากที่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายได้ถูกยกระดับการดำรงชีวิตให้สูงส่งกว่าที่กำลังเป็นอยู่ ซึ่งมีนัยว่า

การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ที่แล้มาในอดีต ที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน และในอื่นๆ ล้วนแล้วแต่ไม่ ศิวิลซ์ กลุ่มนักปราชญ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้ระบุความหมายของคำว่า "ศิวิลซ์" เอาไว้อย่าง ชัดเจนว่า ต้องมีหลักการปฏิบัติที่เป็นหัวใจคือ **เหตุผลต้องควบคุมอำนาจสูงสุดทุกอย่าง** (เช่น พระ เจ้า) จากหลักการนี้จะแสดงออกมาให้ปรากฏต่อสายตาภายนอกคือ การแสดงกิริยาท่าทางที่นุ่มนวล สุภาพอ่อนโยน การสนทนาที่รู้จักประมาณขอบเขตพอสมควร ความกลมกลืนด้านศิลปะที่ให้ความ รื่นรมย์และความงดงามกับชีวิต ดังนั้น สิ่งที่ตรงกันข้ามกับทุกอย่างที่กล่าวมานี้ไม่ว่าจะเป็นการทำ สงครามที่ใช้ความเหี้ยมโหด อคติ การเชื่อถือโชคลาง กิริยาอาการอันหยาบคาย รสนิยมป่าเถื่อน ล้วนแล้วแต่ถูกถือว่าไม่ศิวิลซ์ทั้งนั้น

ความหมายอันหลากหลายของ civiliser)

ในขั้นต่อมา คำว่า "civiliser" ก็ได้เข้าไปเกี่ยวข้องเป็นรากฐานด้านความหมายของภาษากับคำ ที่เก่าแก่กว่าตนคำหนึ่งคือคำว่า "civilité" (มีมาก่อนประมาณ 100 ปี) furetiere อธิบายเอาไว้ในปี 1960 ว่า คำนี้มีความถึงวิธีการแบบเป็น "ผู้ดี" แบบนุ่มนวล น่าชื่นชม ที่แสดงออกใน อากัปกิริยา การเคลื่อนไหว การพูดจาสนทนา การเข้าสังคม แต่ทว่าก่อนหน้านั้นท่านเจ้าวัด Girard เคยให้ความหมายไว้ว่า "civilité" หมายถึงความเชื่อความศรัทธาในพระเจ้าที่บุคคลผู้มีความเชื่อ ความศรัทธาในพระเจ้าที่บุคคลผู้มีความเชื่อนั้นสามารถจะแสดงความรู้สึกที่อยู่ภายในให้ปรากฏ ออกมาเป็นอากัปกิริยาภายนอกได้ โดยทั่วไปแล้ว การเข้ามาผนวกความหมายกันอย่างใกล้ชิดของ คำว่า "civiliser" และ "civilité" ทำให้เกิดความหมายแบบนัยยะ (connotative meaning) ว่า "อารย ธรรมนั้นเป็นเรื่องราวของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในเมืองหรือบริเวณที่มีการก่อตั้งขึ้นมา" ทั้งนี้เพราะรากศัพท์ ของคำทั้งสองนั้นมาจากภาษาละตินว่า civitas ซึ่งแปลว่า "เมือง"

จากการศึกษาความหมายที่แปรออกมาเป็นการกระทำประพฤติดุปฏิบัติ ก็สรุปว่า civilité นั้นมิใช่จะอะไรอื่นนอกจากสิ่งที่เคลือบอยู่ภายนอก ความคิดเรื่อง civilité ก็คือความสุภาพ อันเป็นกฎ ของการแสดงพฤติกรรมอย่างมีสมบัติผู้ดี (etiquette) ที่ได้รับการอบรมขัดเกลามารวกับพวกที่อยู่ใน รั้วในวัง (courtesy) ศูนย์กลางจุดสุดยอดของในรั้วในวังที่ถูกถือเป็นแบบ

ฉบับในขณะนั้นก็คือ พระราชวังแวร์ซายส์ ด้วยเหตุนี้ Norbert Elias ผู้สนใจประวัติความ เป็นมาของอารยธรรมจึงอธิบายความหมายของ "Courtesy" ว่าเป็นศิลปะแห่งการปรับตัวและการ รักษาชีวิตให้รอดสำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในป่าแห่งพระราชวังแวร์ซายส์ มันเป็นศิลปะแห่งการเก็บซ่อน มากกว่าการแสดงออก นี่ก็ควรจะพ้องกันกับความคิดเรื่อง "สมบัติผู้ดี" ของไทยฉบับที่ว่า "เป็นผู้ดี ต้องไม่แสดงออกนอกหน้า รู้สึกอย่างไรต้องเก็บไว้อย่าชักสีหน้าเพราะเป็นการไม่สุภาพ" จากการ ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสมบัติผู้ดี ส่วนหนึ่งของมนุษย์ที่เรียกว่าสัญชาตญาณจะต้องได้รับการขัด เกลาและควบคุม

ในขั้นแรกนั้น ความคิดเรื่อง "ความศิวิไลซ์" ก็ยังอยู่แต่เฉพาะในแวดวงของพวก พระราชวังแวร์ซายส์ แต่ในขั้นต่อมาก็ได้มีการขยายความคิดว่า สามารถที่จะทำให้สังคมขนาดใหญ่ ยกระดับความศิวิไลซ์ได้ทั่วทั้งหมด กลุ่มนักปรัชญาที่เป็นหัวหอกในการแสวงหากิจกรรมที่จะทำ ให้เกิดความศิวิไลซ์เกิดขึ้นมีแนวความคิดว่า เราจะปล่อยให้ต้นหมากรากไม้เติบโตแตกกิ่งก้านสาขา ตามสบายจนรกรากเป็นป่าไม่ได้ แต่จะต้องตัด ต้องตัด ต้องปลูกให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแลดูงามตา นี่คือการคิดเรื่องการจัดตกแต่งสวนแบบพระราชวังแวร์ซายส์นั่นเอง การทำสังคมให้มีความ ศิวิไลซ์ที่อยู่ในความคิดของกลุ่มนักปรัชญาฝรั่งเศสขณะนั้นก็คือ การจำลองภาพของพระราชวังแวร์ ซายส์และสถานที่เล็กๆที่จำลองภาพชีวิตของชาวปารีสเช่น คือห้องโถง (salons) ให้เกิดมีทั่วทั้ง สังคม

ความคิดที่ว่าสังคมของเรายังป่าเถื่อนและยังต้องอาศัยมือของนักจัดสวนอาชีพที่จะตกแต่งป่า รกให้กลายเป็นสวน (หรืออีกนัยหนึ่งทำนายเลื่อนให้เป็นนายเมือง) สำหรับในทศวรรษ 1760 แนวความคิดใหม่นี้ยังไม่ลงรอยกันโดยทั่วไป ในขณะนั้นมีคำอยู่คำหนึ่งที่ใช้ในความหมายดังกล่าว คำๆนั้นคือ "policer" เป้าหมายของผู้ปกครองก็คือการ police สังคม ซึ่งแปลว่าปกครองสังคมด้วย กฎและระเบียบเพื่อก่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสงบสุขทั่วไปในสังคม นับจากปี 1760 นั้นเอง ความคิดเรื่อง "civiliser" เริ่มเข้ามาแทนที่ policer การนำคำใหม่มาแทนคำเก่านั้น มิได้ หมายความว่าภารกิจหน้าที่ของผู้ปกครองจะต้องเปลี่ยนแปลงไป หากแต่หมายความว่า ความหมาย ของคำใหม่นั้นจะทำให้ภารกิจดั้งเดิมของผู้ปกครองมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น นั่นก็คือ ในฐานะ ของผู้ปกครองประเทศ ชนชั้นผู้นำไม่เพียงแต่จะทำการปกครอง (policer) สังคมให้เป็นระเบียบ เท่านั้น หากแต่ยังต้องทำให้สังคมมีความศิวิไลซ์อีกด้วย (civiliser) วิธีการสร้างความศิวิไลซ์นั้นก็ไม่ ยากเย็นนักเพียงแต่ขยายรูปแบบชีวิตที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายชื่นชอบอยู่ให้แผ่กว้าง ครอบคลุมออกไปทั่วทั้งสังคม

ความเชื่อที่รองรับโครงการ "ทำให้ศิวิไลซ์"

เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องการควบคุมสังคม (policer) โครงการสร้างความศิวิไลซ์ให้แก่มนุษย์ และสังคมก็ต้องอาศัยความเชื่อและสมมติฐานหลายๆอย่างเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่น โดย เนื้อแท้แล้วมนุษย์เป็นอย่างไร ความเป็นมนุษย์ที่ติดตัวมากับธรรมชาตินั้นจะยืดหยุ่นได้มากน้อยแค่ไหน จะมีวิธีการปลูกปั้นมนุษย์ได้อย่างไร ผู้ที่จะปั้นมนุษย์ต้องมีคุณสมบัติอย่างไรบ้าง เป็นต้น และ จากนี้คือคำตอบที่แสดงความเชื่อบางประการของกลุ่มนักปราชญ์ในศตวรรษที่ 18

1) หากเราปล่อยมนุษย์ไว้กับธรรมชาติแล้ว เขาจะเติบโตมาเป็นคนป่าเถื่อน หากปล่อยให้มีชีวิตอยู่ตามลำพัง เขาจะตกอยู่ในอันตรายพร้อมกับที่จะเป็นตัวอันตรายเพราะความป่าเถื่อนสำหรับ เพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ มนุษย์ไม่มีพลังเพียงพอในตัวเองที่จะปลดปล่อยตนให้หลุดออกมาจากโซ่

ตรวนอันชั่วร้ายของแห่งความเป็นมนุษย์ สัญชาตญาณจะเป็นตัวเหนี่ยวรั้งไม่ให้มนุษย์สร้างชีวิตอย่างที่เราจะเป็น และในทางกลับกัน หากจะปลดเชือกเส้นให้มนุษย์ไม่ก่ออันตรายต่อผู้อื่นก็จำเป็นต้องฝึกเขาให้เชื่อ ในแง่นี้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สัญชาตญาณดิบที่ติดตัวมนุษย์มานั้นมิใช่สิ่งที่น่าพึงพอใจ และการที่จะทำให้มนุษย์พ้นสภาพจากการเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งนั้นมิได้เป็นไปได้เองตามธรรมชาติ หากแต่เป็น "ภาระหน้าที่" เป็นงานอย่างหนึ่งที่ต้องลงมือทำ เป็นงานที่ต้องอาศัยความพยายามอย่างต่อเนื่อง และความพยายามนั้นเป็นหน้าที่ทางศีลธรรมอันสูงสุดกว่างานชิ้นใดๆ ในสังคม

2) งานยกระดับความเป็นมนุษย์นั้นดำเนินการตามลำพังไม่ได้ ดังนั้น งานนี้จึงต้องทำเป็นกลุ่ม นี่จึงเป็นภาระหน้าที่ของสังคมที่จะต้องสร้างสมาชิกที่มีศีลธรรม การประกอบภาระหน้าที่ทางศีลธรรมของสังคมก็คือการปกป้องปัจเจกบุคคลมิให้กระทำตามความพึงพอใจของเสียงเรียกร้องของธรรมชาติฝ่ายต่ำ

ดังเช่นที่รุสโซกล่าวไว้ว่า "คนเราต้องถูกบังคับให้เป็นอิสระ" นั้นหมายความว่าคนเราจะไม่ชื่นชอบสิ่งที่ดีสำหรับตัวเอง นอกเสียจากว่าจะทำให้เขาเห็นมันดี ตัวมนุษย์จะจำแนกแยกคือออกจากชั่วด้วยตัวเองไม่ได้ เขาจะไม่เข้าใจว่า "หวานเป็นลม ขมเป็นยา" นอกจากจะมีคนทำให้เข้าใจ

3) เป้าหมายในการทำงานของสังคมที่มีต่อสมาชิกก็คือ การนำเอาหลักศีลธรรมสอดใส่เข้าไปแทนที่และผลักดันตามสัญชาตญาณในจิตใจมนุษย์ และนี่คือเนื้อหาสำคัญของการอบรมบ่มเพาะสมาชิกของสังคมตามทัศนะของนักปราชญ์ยุค Enlightenment

นักปรัชญาทุกคนต่างเห็นพ้องต้องกันถึงความจำเป็นที่จะต้องมีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แม้ว่าจะมีทฤษฎีและนโยบายในการสร้างกฎนั้น หรือการนำกฎนั้นมาใช้แตกต่างกันออกไปก็ตาม ในยุคนั้น บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตเหล่านี้ต่างพากันแสวงหาความรู้ด้านชาติพันธุ์วิทยาเป็นการใหญ่ ต่างกระหายที่จะได้อ่านบันทึกข้อมูลและเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์เผ่าพันธุ์อื่นๆ ในท้องที่อื่นๆ ที่แสนจะแปลกประหลาดมหัศจรรย์ (ทั้งๆ ที่อาจจะรู้อยู่บ้างว่า ข้อมูลเหล่านั้นอาจจะเชื่อถือไม่ได้ทั้งหมดก็ตาม) แต่ทว่า พวกเขาต่างตีความธรรมชาติอันแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ในที่ต่างๆ นั้นว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะอุบัติเหตุหรือเป็นเพราะธรรมเนียมประเพณีของมนุษย์เผ่าต่างๆ นั้นยังไม่ได้ได้รับการจัดระบบระเบียบให้ดี จึงดูยุ่งเหยิงแตกต่างกันออกไป ดังเช่นที่ Voltaire เรียกวัฒนธรรมต่างๆ นั้นว่าเป็น "ธวาทแห่งความผิดพลาด" นักปราชญ์เหล่านี้มีความเชื่อว่า ในขณะที่ธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ โศกนาฏกรรมหรือความเชื่อแบบอื่นๆ ของมนุษย์นั้นมีความหลากหลายอย่างไม่จำกัด แต่ทว่า กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและหลักการแห่งเหตุผลนั้นมีอยู่เพียงอันเดียว และในท้ายที่สุดแล้ว มนุษยชาติทั้งมวลล้วนจะต้องเดินมาถึงจุดหมายปลายทางร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มีความรู้ในเรื่อง กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและหลักการแห่งเหตุผลเพียงพอ (หมายถึงผู้ที่เดินล่วงหน้ามาพบกับสังคมก่อนคนอื่น) จึงมีสิทธิอำนาจอันชอบธรรมเหนือมนุษย์อื่นๆ อย่างเช่น พวกนักปราชญ์กลุ่ม Enlightenment นั้นเองที่ได้ค้นพบพลังด้านเหตุและผล เพราะฉะนั้น ศักดิ์ธรรมที่พวกเขาค้นพบจึง

เห็นได้ชัดเจนและไม่อาจจะปฏิเสธได้ ผู้คนทั่วไปจึงต้องรับฟังเสียงของพวกเขาเพราะเป็นสุรเสียงแห่งเหตุผล

4) คำสั่งของเหตุผลและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมแสดงตัวออกมาในรูปของบรรดาความคิดต่าง ๆ นั้นเอง แต่ทว่าในขณะที่พวก Enlightenment มีความคิดอยู่ชุดหนึ่งนั้น ฝ่ายตรงข้าม (ในที่นี้หมายถึงพวกที่ไร้เหตุผล พวกงมงาย หรือธรรมชาติของมนุษย์) เขาก็มีความคิดอีกชุดหนึ่งเช่นกัน และเป็นความคิดที่กลุ่ม Enlightenment จะต้องต่อสู้ ด้วยเหตุนี้ โครงการสร้างความศิวิไลซ์จึงเหมือนกับโครงการทั่วไป ก็ต้องสร้างฝ่ายตรงข้ามขึ้นมาเพื่อให้ตัวเองแข็งแกร่งขึ้น ฝ่ายตรงข้ามนี้จะเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนตัวเอง ฝ่ายตรงข้ามจะเหมือนกับฝ่ายเราทุกอย่างเพียงแต่คิดเครื่องหมายลบ เมื่อมีฝ่ายตรงข้ามแล้วหากพวก Enlightenment ปล่อยปะละเลยประชาชนเอาไว้ ฝ่ายตรงข้ามก็จะเข้ามายึดครองความคิดและจิตใจของประชาชนและจะได้รับชัยชนะในท้ายที่สุด ผลลัพธ์ที่จะตามมาอย่างแน่นอนก็คือ หายนะที่จะเกิดกับมนุษยชาติทั้งหมด ดังนั้น กลุ่ม Enlightenment จึงไม่มีทางเลือกอื่นเลย นอกจากจะต้องขับไล่ความชั่วร้าย (ธรรมชาติของมนุษย์) ออกจากจิตใจของประชาชน และสอดใส่ความดีงามเข้าไปทดแทน จากตรรกะแบบนี้ การประณามศัตรู ก็เท่ากับการสรรเสริญตัวเองไปโดยปริยาย การที่มีฝ่ายตรงกันข้ามอยู่ ก็เท่ากับการให้ความชอบธรรม เป็นการตอกย้ำถึงความจำเป็นที่จะป้อนความคิดให้กับประชาชน ประชาชนจะต้องได้รับการฝึกฝน การอบรม นี่คือการปูรากฐานอันหนาแน่นให้กับความคิดเกี่ยวกับโรงเรียน โรงเรียนซึ่งเป็นสถาบันที่จะรับผิดชอบด้านการอบรมประชาชน เริ่มกลายเป็นสถาบันที่จำเป็น เป็นสถาบันที่มีความดีอยู่ในตัวเองอย่างไม่ต้องสงสัย ถ้าหากจะมีคำถามบางอย่างหลงเหลืออยู่บ้างเกี่ยวกับโรงเรียนก็อาจจะทำให้โรงเรียนที่มีอยู่ทำงานให้ดีที่สุดได้อย่างไรเท่านั้นเอง

5) กระบวนการที่จะทำให้อารยธรรมเกิดขึ้นมาได้จึงกลายเป็นสงครามระหว่าง 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือความโหดช่วงชั่ววาทที่มีกลุ่มนักปราชญ์ Enlightenment เป็นขุนศึกผู้มีภาระหน้าที่ที่จะต้องขับไล่ข้าศึกคือความมืดมนแห่งความไม่มีเหตุผลออกไป ในท้ายที่สุดกระบวนการสร้างสรรค์อารยธรรมก็กลายเป็นการต่อสู้ทางอำนาจ ชัยชนะที่เป็นเป้าหมายคือ สิทธิที่จะปกครองความคิดของประชาชนและโรงเรียนก็คือสถานที่ทำการของรัฐบาลซึ่งทำงานด้านบริหารจิตใจของประชาชน ฉะนั้นสนามประลองยุทธอันแรกที่สำคัญที่สุดก็คือ สถาบันการศึกษาต่อมาชั้นหลังเมื่อการต่อสู้ที่ความเข้มข้นมากขึ้นทุกที จนขยายขอบเขตมาถึงการช่วงชิงอำนาจในการนิติบัญญัติ ดังเช่นที่ Destutt de Tracy ในนามของคณะปฏิวัติฝรั่งเศสได้ก่อตั้ง "L'Institute National" (สถาบันแห่งชาติ) ขึ้นมา พันธกิจของสถาบันแห่งนี้ได้ประกาศเจตนารมณ์ว่า "การศึกษานั้นเป็นทั้งศาสตร์แห่งการหล่อหลอมมนุษย์ ปลุกฝังจริยธรรม และในเวลาเดียวกันก็เป็นศิลปะอันสุดยอดที่ทุกฝ่ายจะต้องร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ผลงานออกมาเพื่อช่วยกันสร้างสังคมที่ควบคุมและประคับประคองให้มนุษย์ให้หลุดพ้นไปจากธรรมชาติฝ่ายต่อของตัวเองได้อย่างพบกับความลำบากให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้"

และแล้วสังคมก็คือโรงเรียนขนาดใหญ่

อันที่จริงบรรดานักคิดคนสำคัญของยุค Enlightenment นั้นได้เสียชีวิตไปก่อนหน้า que การปฏิวัติฝรั่งเศสจะเกิดขึ้น บุคคลที่ดำเนินการต่อมาคนสำคัญคือ Condorcet วิธีการทำงานของเขาคือ การเชื่อมโยงเอาแนวความคิดหลายๆเรื่องมาผูกโยงให้กลายเป็นเรื่องเดียวกันทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเชื่อมโยงเอาเรื่องหลักการ "ยุคสมัยแห่งเหตุผล" เข้ากับเรื่อง "การปฏิวัติ" โดยกล่าวว่า "ปรัชญาของยุคสมัยแห่งเหตุผลนั้นเองเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดกับการปฏิวัติฝรั่งเศส" ซึ่งเท่ากับให้ความชอบธรรมกับการปฏิวัติฝรั่งเศสว่าเป็นการจัดการให้ปรัชญาแห่งเหตุผลที่เคยอยู่ในความคิดของนักปราชญ์ให้มาปรากฏขึ้นจริงในการวางแผนสังคม จากนั้นก็เป็นการสร้าง myth เรื่องโครงการทำให้สังคมมีอารยธรรม เพราะการปฏิวัตินั้นเองที่เป็นจุดสุดยอดของกระบวนการสร้างสรรค์อารยธรรม เนื่องมาจากการปฏิวัติได้ช่วยลบล้างรอยและทำความสะอาดรอยร้าวสกปรกต่างๆที่เคยติดอยู่บนหน้าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมาตั้งแต่ครั้งอดีต myth เรื่องอารยธรรมได้รับความเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เพราะได้รับการหนุนหลังจากการกระทำทางการเมือง และในท้ายที่สุดการผนวกเอากระบวนการศึกษากับความคิดของการปฏิวัติเข้าไว้ด้วยกัน ก็เท่ากับให้อำนาจรัฐเข้ามาครอบคลุมระบบการศึกษา และออกมาเป็นรูปแบบการศึกษาที่มีรัฐจัดการอย่างที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้ การศึกษาในแบบดั้งเดิมไม่ได้มีรูปแบบที่เป็นทางการเช่นนี้

การสร้างจินตภาพของสังคมที่มีอารยธรรมขึ้นมาทำให้อำนาจการปฏิวัติมีความหมายขึ้นมาอย่างมาก คณะปฏิวัติสามารถใช้อำนาจรัฐเพื่อบังคับการให้บรรลุซึ่งสังคมในจินตภาพและนี่เป็นที่มาของความคิดที่ว่า สังคมก็คือโรงเรียนขนาดใหญ่ ประชาชนก็คือกลุ่มนักเรียนภารกิจของรัฐ-โรงเรียนก็คือ ต้องต่อสู้เพื่อเอาชนะ เพื่ออบรมกล่อมเกลাজิตใจและวิญญาณของประชาชน ซึ่งเปรียบเสมือนเด็กๆ ประชาชน - เด็กเหล่านั้นจะมีวิญญาณชั่วร้ายของธรรมชาติปกคลุมอยู่ พวกเขาจะไม่ชอบการศึกษา จะต่อต้านการศึกษา เหมือนอย่างต่อต้านอารยธรรม ดังนั้น อำนาจรัฐจะต้องผนวกเข้ากับระบบการศึกษา จึงต้องจัดการศึกษาให้มีระบบ ให้มีเป้าหมาย มีการวางแผน มีการดำเนินการโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่ประกอบอาชีพด้านนี้โดยเฉพาะ (แม้ว่าปัจจุบันนี้ความคิดเช่นนี้จะกลายเป็นความคิดธรรมดาสามัญที่คนรุ่นเรายอมรับกันโดยปริยายแล้ว แต่สำหรับในศตวรรษที่ 18 นั้น ความคิดดังกล่าวเป็นความคิดที่แปลกใหม่และไม่มีการคาดคิดมาก่อน)

โครงการจัดการการศึกษาที่เช่นเดียวกับโครงการสร้างควมศิวิไลซ์ ก็จะต้องสร้างศัตรูและฝ่ายตรงข้ามขึ้นมา สำหรับการศึกษานั้น ฝ่ายตรงข้ามก็คือระบบการศึกษาดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว ผู้ที่รับผิดชอบด้านการศึกษาแผนใหม่ถือว่า ในความคิดของประชาชนนั้นไม่ว่างเปล่า หากแต่ถูกหล่อหลอมให้การศึกษาอยู่แล้วจากระบบการศึกษาแบบเก่าที่ปั้นคนมาให้มั่งคั่งไปด้วยอคติ ครัวของระบบการศึกษาแบบเก่าก็คือบรรดาพ่อมดหมอผี ภาษิตเก่าๆ ธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม สิ่ง

เหล่านี้ล้วนแต่เพาะความมิดมนให้เกิดขึ้นในจิตใจประชาชน ซึ่งการศึกษาแบบใหม่จะต้องพุ่งเป้าการต่อสู้ไปยังสิ่งเหล่านี้

ด้วยเหตุนี้ คู่ต่อสู้ของการศึกษาแบบใหม่จึงมิได้มีเพียงแต่ศาสนจักรที่มีการรวมตัวเป็นสถาบันที่เป็นรูปเป็นร่างเท่านั้น แต่ยังคงต่อสู้กับวัฒนธรรมประชาชนที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยประเพณี พิธีกรรม เคล็ดลับ คำคม ภาษิต นิทาน ฯลฯ อีกมากมาย และ ณ จุดนี้เองที่ความหมายของคำว่า "อารยธรรม" เริ่มแยกตัวออกจากคำว่า "วัฒนธรรม" โดยที่ความหมายของคำว่า "วัฒนธรรม" นั้น บ่งบอกนัยยะถึงวิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นของประชาชน ไม่มีลักษณะที่เป็นมาตรฐานหรือเหนือกว่า ส่วนความหมายตามนัยยะของคำว่า "อารยธรรม" นั้นสื่อถึงความเหนือกว่า ความสมบูรณ์ยิ่งกว่าและมีมาตรฐานที่แน่นอน ด้วยเหตุนี้ในนามของอารยธรรมจึงจำเป็นต้องกวาดล้างวัฒนธรรมเก่าๆของประชาชน อย่างน้อยก็ต้องทำลายวัฒนธรรมที่ไม่ยอมอ่อนข้อให้กับเจตนารมณ์และคำสั่งของรัฐ หลังจากนั้นก็ต้องสถาปนาระบบการศึกษาแบบใหม่ขึ้นมาให้เป็นทีหล่อหลอมอารยธรรมแต่เพียงผู้เดียว และบางทีการสอนวิชาอารยธรรมในสถาบันการศึกษาแบบใหม่อาจจะเป็นจุดสุดยอดของการดำเนินการนี้กระมัง

การศึกษาต้องเป็นภาคบังคับ

ทัศนะที่กลุ่มนักปราชญ์และผู้ปกครองฝรั่งเศสยุคปฏิวัติได้สร้างเอาไว้ต่อระบบการศึกษาที่คือพลังอำนาจอันมหาศาลของระบบการศึกษา รวมทั้งความเชื่อในศักยภาพอันไม่รู้จบของมัน สิ่งต่างๆ ที่เป็นปัญหาของสังคมจะแก้ได้ก็ด้วยอาศัยการศึกษา (ความเชื่อนี้ยังคงทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้) และการที่เกิดปัญหาต่างๆ ได้นั้นก็เป็นเพราะการหย่อนยานในระบบการศึกษานั้นเอง ดังนั้น ไม่มีอะไรภายใต้ฟ้ากฟ้านี้ที่การศึกษาจะทำไม่ได้ อำนาจอันมหาศาลของการศึกษานั้นวางอยู่บนหลังไหล่ของความเชื่อที่ว่า มนุษย์เรานั้นหัวอ่อนพอที่จะปั้นให้ออกมาเป็นรูปอะไรก็ได้ตามที่สังคมต้องการ

การรณรงค์เพื่อดำเนินการโครงการการศึกษาแบบใหม่เป็นไปอย่างเอาการเอางาน M. Robespierre ผู้นำคณะปฏิวัติได้ออกกฎหมายว่าด้วยการศึกษาบังคับให้เด็กชายอายุ 5-12 ปี เด็กหญิงอายุ 5-11 ปี จะต้องอยู่ในโรงเรียน Robespierre คิดว่าเด็กๆ นั้นได้รับอิทธิพลทั้งจากพ่อแม่และชุมชนมากมายจนทำให้ความคิดและจิตวิญญาณแปดเปื้อนไปหมด ดังนั้น การมาอยู่ในโรงเรียนเพียงวันละชั่วโมงสองชั่วโมง จึงไม่เพียงพอที่จะฉีดภูมิคุ้มกันหรือขัดล้างรอยเปื้อนเดิมๆ ให้หมดไป การสร้างความศิวิไลซ์ก็ไม่าจะทำได้ ดังนั้นจึงต้องสร้างโรงเรียนให้มีรูปแบบอย่างใหม่ที่ต่างไปจากเดิม กล่าวคือ ต้องให้โรงเรียนเป็นสถาบันปิด (ทั้งในความหมายรูปธรรมและนามธรรม) จะต้องมีการสร้างกำแพงกันแยกโรงเรียนออกจากโลกภายนอก (ดังเช่นทุกวันนี้ เมื่อดูโรงเรียนในฝรั่งเศสที่สร้างมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 จะมองเห็นกำแพงสูงเหมือนกำแพงคุก จะต้องมีกฎหมายบังคับให้พ่อแม่ส่งลูกมาเข้าโรงเรียน ตลอดเวลาที่อยู่ในโรงเรียนเด็กๆ จะต้องอยู่ภายในสายตาและการตรวจตราสอดส่องจากครูที่ได้รับการรับรองจากรัฐ และนี่คือความหมายของกรเป็นสถาบันฝึกใน

แบบนามธรรม) ในแต่ละชั่วโมงจะมีการกำหนดตารางเวลาเอาไว้เลยว่า เด็กๆจะต้อง กิน นอน เล่น ศึกษาเล่าเรียน ออกกำลังกาย พักผ่อน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การใช้แรงงานกายและแรงงานสมองนั้นจะต้องเป็นไปตามแผนที่วางเอาไว้ทั้งหมดนี้เป็นการจัดตารางชีวิตเอาไว้เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับวิถีชีวิตที่ว่า "ชีวิตนี้ต้องมีตารางเวลา มีแผนการชีวิต" นอกจากนั้นก็ยังต้องมีการตรวจสอบว่าเด็กๆมีความสามารถถึงมาตรฐานหรือไม่ ด้วยการทดสอบด้วยข้อสอบ การฝึกให้คุ้นเคยกับระเบียบวินัย เริ่มตั้งแต่การแต่งเครื่องแบบ การทำความเคารพครู การอนุญาตไปนอกห้อง ฯลฯ กล่าวโดยสรุปก็คือ หัวใจที่สำคัญของระบบการศึกษาแบบใหม่ก็คือ การควบคุมการใช้ชีวิตอย่างพิถีพิถัน การสอดส่องตรวจตราอย่างเข้มงวด และการทดสอบเพื่อให้ได้มาตรฐาน ผลลัพธ์จากระบบการศึกษาแบบใหม่นี้จะสามารถสร้างมนุษย์เผ่าพันธุ์ใหม่ขึ้นมา คือมนุษย์ที่รักการทำงานเป็นชีวิตจิตใจ มีระเบียบวินัย เป็นมนุษย์ที่มีภูมิคุ้มกันจากธรรมชาติฝ่ายต่ำของสัญชาตญาณ และนี่คือมนุษย์ผู้เต็มไปด้วยความศิวไลซ์

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาในแบบของโรงเรียนจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ของสังคม และนี่คือที่มาของการศึกษาภาคบังคับ เพราะโรงเรียนจะต้องทำการรีดรอนถึงหนามของสัญชาตญาณดิบที่ชอบต่อสู้ขัดขืนอารยธรรมที่ชอบทำตามใจตัวเองอย่างไร้ระเบียบวินัยและไร้เหตุผล เหมือนคั้งต้นไม้ที่หากปล่อยให้ขึ้นตามธรรมชาติ ก็จะขึ้นอย่างระเกะระกะรุงรัง เยาวชนที่ผ่านจากโรงเรียนจะได้รับการปลูกฝังนิสัยให้อ่อนน้อมถ่อมตัวหรืออาจจะพูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า หัวอ่อนว่านอนสอนง่าย พวกเขาจะเป็นเสมือนต้นไม้ในสวนแห่งพระราชวังแวร์ซายส์ ที่ได้รับการตกแต่งให้มีระเบียบงดงามตา และในขั้นต่อมา ความคิดเรื่อง "โรงเรียน" ก็ได้จำกัดอยู่แต่ในแนวรั้วกำแพงของโรงเรียนเท่านั้น แต่ได้ขยายออกไปถึงสถาบันทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ที่ทำงาน ศาสนา แม้แต่คุก ในทุกแห่ง สมาชิกของสังคมจะต้องได้รับการขัดเกลานิสสัยทั้งทางรายการและทางจิตวิญญาณในทุกท่วงทำนอง ไม่ว่าจะกำลังสวมบทบาทเป็นสมาชิกของสถาบันใดก็ตาม เขาก็ต้องเป็น "นักเรียนน้อย" ของสถาบันนั้นเสมอ ถนนทุกสายของทุกสถาบันต่างมุ่งหน้าไปสู่การยกระดับพลเมืองของประเทศที่มีอารยธรรม ด้วยเหตุนี้ พื้นฐานของสังคมที่มีอารยธรรมก็จะได้รับการตกแต่งเสริม ปลูกพื้น ขึ้นหลังคา ตีฝ้าบ้านอย่างเข้มแข็งแน่นอน

ความคิดเรื่อง "อารยธรรม" การลำแดงพลังของปัญญาชน

หลังจากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวความคิดเรื่อง "อารยธรรม" นั้น เป็นตัวแทนอำนาจของกลุ่มปัญญาชน ความเชื่อในคุณค่าอันสมบูรณ์และเป็นสากลของ "อารยธรรม" เป็นส่วนหนึ่งของความคาดหวังของปัญญาชนที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสการต่อสู้ทางอำนาจในการสร้างสรรค์สังคมใหม่ หลังจากที่ยุคแห่งความมืดมิดผ่านไปแล้ว กลุ่มปัญญาชนเหล่านี้ได้นำเสนอรายละเอียดของสังคมที่มีอารยธรรมว่าจะต้องเป็นสังคมที่มีการจัดระเบียบทางสังคมตามแบบอย่าง ที่พวกตนต้องการและได้ออกแบบเอาไว้ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น และผู้ที่จะต้องผลักดันให้ภารกิจ

สร้างสรรค์สังคมไทยนี้ดูลงไปก็มีแต่พวกมืออาชีพ เช่น นักการศึกษา นักอักษรศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ เท่านั้น

ท่ามกลางการต่อสู้ดังกล่าวนี้ กลุ่มปัญญาชนในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้พากันเพียรที่จะปลุกฝังความเชื่อหลายประการให้หยั่งรากลึกลงในโครงสร้างความคิดของยุคสมัย เช่น ความเชื่อที่คนเราจะมีเจตจำนงที่ดีและเลวก็ขึ้นอยู่กับเรามีความรู้ที่ถูกหรือผิด หรือกล่าวได้ง่ายๆ ว่า คนเราจะดีหรือชั่วก็อยู่ที่เขารู้ดีชั่วหรือเปล่า หรือความเชื่อที่ว่า สักวันหนึ่งในอนาคต วิชาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ศีลธรรม (ธรรมศาสตร์) และการเมืองจะมีหลักการที่แน่นอนเหมือนวิชาคณิตศาสตร์ รวมทั้งข้อสรุปที่ว่า บรรดาศาสตร์แห่งพฤติกรรม (ความคิด จริยธรรม ประวัติศาสตร์ กฎสังคม) และตัวผู้นำหลักทฤษฎีเหล่านี้ไปปฏิบัติมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดกับสังคมที่ศิวิไลซ์และมีเหตุมีผล

แต่ในห้วงระยะเวลาไม่ช้าไม่นานนัก หลังจากการปฏิวัติ การสำแดงพลังทางความคิดและความรู้ของปัญญาชนฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก็ต้องพังครืนลง การพังทลายนั้นเกิดขึ้นทั้งจากอำนาจที่มีแหล่งกำเนิดมาจากที่อื่นในสังคม (เช่น อำนาจจากปากกระบอกปืน เป็นต้น) ซึ่งเป็นอำนาจด้านความเป็นจริง และพังทลายลงด้วยการท้าทายจากอำนาจของกระแสความคิดอื่นๆ ในยุปัจจุบันนี้ มีเพียงน้อยคนที่เชื่อแนวคิดเรื่องความศิวิไลซ์ที่มีรูปแบบอันเป็นสากล และเป็นมาตรฐานแบบที่เคยเชื่อกันมาเมื่อ 100 ปีก่อน และเริ่มมีการก่อตัวของแนวคิดใหม่เกี่ยวกับอารยธรรม-วัฒนธรรมว่า มีเส้นทางหลายสายที่กระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ ความหมายและวิธีการของพวก Enlightenment นั้นเป็นเพียงวิธีการหนึ่งแต่ไม่ใช่วิธีการเดียว ในวัฒนธรรมแต่ละแห่งก็มีแบบวิถีแห่งความศิวิไลซ์ของตัวเอง มีกลุ่มก้อนของระบบคุณค่า มีจิตวิญญาณ มีท่วงทำนอง และมีโลกทัศน์ที่อยู่เบื้องหลัง ในขณะที่อารยธรรมที่อ้างหลักการแห่งเหตุผลได้พิสูจน์ให้มนุษยชาติเห็นแล้วว่าลำพังตัวเองยังไม่สามารถจะเอาตัวให้รอดเพราะผู้คนที่ถูกหล่อหลอมมาจากอู่อารยธรรมแห่งเหตุผล คือชาวตะวันตก ได้กระทำการต่างๆ ที่ไร้เหตุผลมากมาย (เช่น ทำสงครามสร้างระบบทุนนิยม ทำลายธรรมชาติแวดล้อม ฯลฯ) การกระจายรูปแบบอารยธรรมตะวันตกออกไปยังส่วนต่างๆ ของโลกก็ได้สำแดงบทบาทที่ทำลายคุณค่าของความศิวิไลซ์ในอื่นๆ มากกว่าที่จะช่วยสร้างเสริม

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องอารยธรรมตะวันตก หรืออารยธรรมสากลจึงถูกท้าทายด้วยอารยธรรมจากทุกมุมของโลก จากทุกยุคสมัย (ที่เคยถูกมองว่าป่าเถื่อน) แนวความคิดเรื่องการให้การศึกษาการอบรมสั่งสอนที่เคยผูกติดกับเรื่องอารยธรรม จึงถูกท้าทายด้วยแนวคิดการเสวนา การสื่อสารแลกเปลี่ยนกัน รวมทั้งถูกเปิดโปงว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการครอบงำทางความคิด กรอบโครงสร้างความคิดที่ยกเอาประเทศใดประเทศหนึ่ง กลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง วัฒนธรรมอันใดอันหนึ่งขึ้นมาเป็นมาตรฐานขึ้นมาเป็นหลัก (dominant) ถูกท้าทายด้วยกรอบโครงสร้างความคิดอันใหม่ที่เสนอให้ทุกประเทศ ทุกกลุ่มชน ทุกวัฒนธรรม มีความเสมอภาคเกื้อหนุนเกื้อกูลกัน และพยายามแสวงหาเอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความคิดของคนในปัจจุบันนั้นมักจะถูกชักทะมึนของอดีตยื่นบดบังอยู่เสมอ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการตรวจสอบตนเองและวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างความคิดของคนปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะคนที่กำลังเล่นอยู่กับของร้อนๆ เช่น "อารยธรรม-วัฒนธรรม" "สถาบันการศึกษา" ก็ยิ่งจำเป็นต้องหมั่นตั้งคำถามอยู่บ่อยๆ ทั้งนี้เพราะว่าคงจะเป็นความบังเอิญที่น่าสยดสยองอย่างยิ่ง หากคนไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้ จะเพิกเฉยไปไม่มีความคิดเช่นเดียวกับนักปราชญ์ฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ขึ้นมา